

Марія Медведь,
директор бібліотеки
Закарпатського державного університету

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ У ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті досліджуються проблеми творення нових термінів у видавничій справі та поліграфічному виробництві кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: нові слова, неологія, термінологія, видавничо-поліграфічна термінологія.

Загальновідомо, що лексична система мови динамічна, чутливіша до суспільно-політичного життя носіїв мови і змін у ній ніж інші системи. Як стверджують учені, протягом десятиріччя словниковий склад мови змінюється на 25 відсотків [4, с. 15].

Здатність мови збагачувати свій словниковий склад свідчить про її динамічний характер. Постійне оновлення лексичної системи української мови, як відзначає автор словника-довідника «Нове в українській лексиці» Д. Мазурик, відбувається:

- 1) за допомогою морфологічних, морфолого-синтаксичних, лексико-синтаксичних способів творення слів (виникають нові слова);
- 2) внаслідок внутрішньої семантичної розбудови слова на базі метафори та інших переносів найменувань (виникають нові значення);
- 3) шляхом позичання нових слів з інших мов (споріднених і неспоріднених);
- 4) шляхом повернення до активного вжитку слів, що донедавна входили в пасивний пласт лексики [3, с. 7–8].

Потреба в нових словах зумовлюється насамперед позамовними чинниками, зокрема соціальними і політичними змінами в суспільстві, розвитком науки і техніки, духовної культури тощо, тому поява в сучасній українській мові значної кількості нових слів – цілком закономірне явище.

Проблематика мовних змін завжди була предметом наукових зацікавлень мовознавців, починаючи від Олександра Потебні, який створив психолінгвістичну модель народження слова, до праць із вивчення проблем аналізу змін у системі та способах функціонування сучасної української

мови (О. А. Сербенська, Л. О. Ставицька, О. О. Тараненко, О. А. Стишов, І. А. Самойлова, Т. А. Коць, Д. В. Мазурик тощо).

Так, у доробку сучасного мовознавства є велика кількість лінгвістичних досліджень, присвячених термінологічній лексиці. Загальнотеоретичні проблеми термінології розглядали В. Виноградов, Г. Винокур, О. Вюстер, О. Герд, Б. Головін, В. Даниленко, Т. Канделакі, Г. Рондо, Т. Кияк, Я. Климовицький, Н. Непийвода, Ф. Нікітіна, О. Реформатський, Л. Симоненко, Е. Скороходько, С. Шелов та ін. [7, с. 262].

Проблема творення нових слів є частиною складного й актуального розділу лінгвістичної теорії. Окрім виявлення неологізмів та особливостей їхнього творення, перед лінгвістами постає ще одне завдання: вивчення того, як застосовується нове слово певним мовним колективом. Свідченням поширення нових слів є їхня фіксація в словниках.

Тут можна виділити три етапи: а) первинна фіксація неологізмів у наукових статтях, дисертаціях; б) первинна фіксація широковживаних неологізмів у спеціальних словниках; в) остаточне закріплення неологізмів у мові, про що свідчить їхня фіксація у тлумачних словниках [9, с. 60].

Євгенія Карпіловська, аналізуючи динаміку сучасної української мови, велике значення надає словникам нового покоління та зазначає: «Теоретичне осмислення перебігу динамічних процесів у системі певної мови в цілому та її лексиконі зокрема можливе на основі ретельного й усебічного опису явищ і факторів, що становлять вияв таких процесів. Словник, безперечно, є найзручнішою формою узагальнення результатів такого опису» [2, с. 3–4].

У найновіших українських словниках, загальномовних і галузевих, мовознавчих працях із проблем української неології вже зареєстровано показову масу мовних фактів, що потребують пояснення й осмислення саме з погляду вияву в них тенденцій розвитку українського лексикону та накреслення перспектив його розбудови. Про значний обсяг уведеної до лексикону маси слів свідчать хоча б такі цифри. За підрахунками українських термінологів, в Україні за роки незалежності світ побачили понад 300 нових галузевих словників, переважна більшість із яких подає нові, професійні відділи сучасного українського лексикону [2, с. 3–4].

Словниковий склад мови реагує на сьогодення кількома шляхами:

* передає до фонду пасивної лексики слова, що позначають об'єкти, які перестали існувати;

* актуалізує одне зі слів синонімічного ряду (дедалі частіше вживається *наклад*, ніж *тираж*; *фахівець*, ніж *спеціаліст*);

* розширює значення наявних у мові слів, позбавляє їх ідеологічного нашарування;

* засвоює нові слова на позначенні об'єктів, які щойно з'являються чи існують давно [5, с. 43–44].

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується як процес технічного переоснащення видавництва і поліграфічних підприємств. Це зумовлено багатьма чинниками, передусім прогресом техніки та технологій, підвищеними вимогами до якості видавничої, друкувальної та пакувальної продукції.

Лінгвістичним описом конкретних терміносистем, який полягає у виявленні структурно-семантичних особливостей галузевої термінології та встановленні закономірностей її формування, займалися Емілія Огар (друкарською) та Марія Процик (видавничою).

У своїх дослідженнях М. Процик зауважує: «За весь час свого існування, починаючи з часів рукописної книги, українська видавнича термінологія (надалі УВТ), щонайменше тричі переживала періоди розквіту та інтенсивного збагачення: на початку українського книгодрукування, на зламі ХІХ–ХХ ст., надто у добу так званого «другого українського ренесансу», коли видавнича справа остаточно виокремилася з друкарства й оформилася в самостійну організаційно-творчу та виробничо-господарську галузь, і вже в новітні часи, після проголошення незалежності України та надання українській мові статусу державної, а відтак поступового відвойовування наукового, виробничо-технічного мовленнєвого простору, в якому до початку 90-х рр. панувала російська мова» [8, с. 5].

Видавнича терміносистема являє собою сукупність термінів, що функціонують у видавничій сфері. Існування цієї термінології тісно пов'язане з термінологією поліграфічної галузі. Якщо видавничі терміни значною мірою відтворюють додрукарський етап підготовки видання, то поліграфічні – описують поняття, притаманні частково додрукарському, а головне – друкарському та післядрукарському етапам підготовки видання [6, с. 145].

Цікавим видається виявлення причин становлення і розвиток нових термінів залежно від позамовних чинників у системі української термінології сучасної поліграфії та видавничої справи. Потреба в найменуванні нових предметів, понять і явищ задовольняється стандартним чином: перекомпонуванням відомого мовного матеріалу (основ, словотвірних елементів), запозиченням з інших мов і суміжних наук, аббревіацією, семантичним переосмисленням.

Завдяки створенню нових поколінь комп'ютерів постійно вдосконалюються методики досліджень і блискавично обробляються їх

результати, внаслідок чого значно збільшується обсяг наукової інформації, а отже, і термінології.

Крім того, нині всі технології, що використовуються в поліграфії, об'єднані застосуванням комп'ютерної техніки і устаткуванням, що функціонує на її базі.

Термінологія поліграфії останніх років оперує великою кількістю термінів, що відображають сучасний стан видавничих комплексів, основних типів друкарських технологій, друкарського і післядрукарського устаткування, які постійно зазнають змін у зв'язку з технічним прогресом.

Отже, активний розвиток поліграфічної техніки та видавничих технологій викликав фіксацію нових поліграфічних та видавничих термінів. З'являючись на сторінках наукових та навчальних видань, газетних шпальтах, у публікаціях фахових періодичних видань, доповнень посібників словничками, нові слова визначили своє право на вживання в галузі та мові в цілому.

Безперечним досягненням та проривом української видавничо-поліграфічної термінології є вихід у світ протягом 2002 року двох словників: «Українсько-російський та російсько-український словник з видавничої справи» (за авторством Е. І. Огар) та «Поліграфія та видавнича справа: Російсько-український тлумачний словник» (уклад. Б. В. Дурняк, О. В. Мельников, О. В. Васишин, О. Г. Дячок). Крім тлумачення традиційних як видавничих, так і поліграфічних термінів, важливим у словниках є факт уведення нових лексем, які з'явилися у фаховій мові внаслідок змін у технологічному процесі видавничої справи та поліграфічного виробництва. Словник Е. Огар наводить призабуті українські терміни, які вже частково повернулись в усному фаховому мовленні: *береги сторінки, верстання в облямуванні текстом, однотонове видання, складання, шиття накиданням* тощо [8, с. 64].

У російсько-український тлумачний словник «Поліграфія та видавнича справа», крім найбільш уживаних термінів із поліграфії й видавничої справи, увійшли також загальнотехнічні номінації, які часто вживаються у поліграфічній практиці та пов'язаних зі спорідненими з поліграфією галузями промисловості.

Найбільшого поширення серед видавничо-поліграфічних термінів набули терміни з інформатики та обчислювальної техніки, що вже стали загальнонауковими (загальнотехнічними), і вузькоспеціальні терміни, що виникли внаслідок змін у редакційно-видавничому процесі. Такою спробою поєднати галузі комп'ютерних видавничих технологій та традиційні видавничо-поліграфічні терміни став словник В. Е. Шевченко

«Лексика комп'ютерних редакційно-видавничих систем» (2000) Автор цього словника продовжила дослідження розвитку термінів видавничо-комп'ютерної технології в новій праці «Англо-український тлумачний словник редакційно-видавничої термінології» (2006), адже вдосконалення поліграфічних технологій із застосуванням комп'ютерного опрацювання текстової й графічної інформації потребує від усіх працівників цієї галузі широкого спектра професійних знань.

Особливу увагу приділено термінам, значення яких в електронних системах відрізняється від усталеного.

Англійська мова залишається в пріоритеті видавничо-поліграфічної термінології, і це не дивно, оскільки основний внесок у розвиток обчислювальної техніки та програмного забезпечення робили західні держави, зокрема США, тому вся термінологія була англійська. А оскільки українські розробки значно відставали, то термінологію доводилось запозичувати.

Використовується безліч запозичених слів, деякі з них доцільні, оскільки український відповідник задовгий, або неточно відображає зміст поняття (наприклад, *сервер* – станція зв'язку із зовнішньою мережею, *дигітайзер* – перетворювач у цифрову форму, *стрімер* – накопичувач на магнітній стрічці, *хост* – віддалений комп'ютер керування комунікаціями тощо) [6, с. 145].

Інформаційна революція на початку XXI ст. продовжує бути найбільш впливовим чинником щодо процесів поповнення словникового складу мови видавців та поліграфістів. Вплив глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, її переваги та деякі негативні наслідки теж пов'язані з лексико-фразеологічними і семантичними інноваціями.

В Інтернеті виник і світ специфічних нових медіа, що об'єднуються під назвою «блогосфера» – *blogsphere* (*blogosphere*) – численні *веб-сайти* у вигляді періодичних видань (журналів), присвячених певним «темам» [1, с. 10].

За останні роки набула поширення інноваційна технологія *інтернет-видання*, а також концентрація неологізмів навколо нього: *електронна книга*, *електронний текст*, *електронне посилання* тощо.

Сфера економіки і бізнесу продовжує бути одним із головних постачальників інновацій, особливо якщо врахувати вже описаний вплив на цю сферу інформаційної революції, і необхідність відбиття нових понять, пов'язаних із комп'ютеризацією [1, с. 16].

Новими у сфері економіки є слова *прайс-лист*, *бартер*, *тендер*, *холдинг*, *логістика* тощо.

Уведення нових та відновлення давніх українських термінів потребує

тісної співпраці висококваліфікованих фахівців із питань поліграфічної технології, видавничої справи, а також мовознавців. Аналіз термінологічної ситуації в цих галузях свідчить про те, що термінологічне словникарство видавничої справи та поліграфічного виробництва переживає справжнє піднесення, вводяться нові терміни, які засвідчують активний розвиток аналізованої терміносистеми.

Список використаних джерел

1. *Зацний Ю. А.* Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник / Ю. Зацний, А. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.
2. *Карпіловська Є.* Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) / Євгенія Карпіловська // Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 3–29.
3. *Мазурик Д. В.* Інноваційні процеси в лексиці сучасної літературної мови (90-ті роки XX ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Данута Володимирівна Мазурик. – Львів, 2002. – 179 с.
4. *Мацько Л.* Українська мова в кінці XX ст. (Зміни в лексиці) / Любов Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15–20.
5. *Мовчун Л.* Народжене сьогоднішнім (Про зміни в лексиці української мови) / Лариса Мовчун // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 43–45.
6. *Норми науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи* / [П. М. Таланчук, С. Я. Ярема, Ю. М. Коровайченко та ін.]. – Львів : Ун-тет «Україна», 2006. – 664 с.
7. *Погиба Л. Г.* Українська мова фахового спрямування / Л. Г. Погиба, Т. О. Грибіниченко, Л. М. Голіченко – К. : Кондор, 2011. – 352 с.
8. *Процик М. Р.* Сучасна українська видавнича термінологія : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Марія Романівна Процик. – Львів, 2005. – 254 с.
9. *Туровська Л.* Інноваційні процеси в науковій термінології / Людмила Туровська // Українська мова. – 2005. – № 2. – С. 56–63.